

nalios metodologinės idėjos, susidurdavo ir intensyviai pulsavo įvairiausios filosofinės koncepcijos, kartais toli pralenkiančios savo metą ir netgi iš esmės antischolastinės (pavyzdžiui, labai originali Visatos koncepcija, dėstyta Vilniaus trinitų kolegijoje). Augdama Vakarų ir Rytų civilizacijų sankryžoje, Lietuvos filosofinė mintis kai kuriomis idėjomis buvo susijusi su Baltarusijos, Ukrainos, Latvijos ir Lenkijos mokslo metodologinėmis koncepcijomis; jų atgarsiai ir įtakos jaučiami tuometinės Lietuvos fizikoje, astronomijoje, biologijoje ir psichologijoje.

R. Plečkaitis piešia įtikinamą minėtų metodologinių koncepcijų ir jų įvairiausių idėjų tarpusavio sąveikos vaizdą, jo plunksnos ir skrupulingos mokslinės analizės dėka prieš mus iškyla XVI—XVIII amžių Lietuvos filosofijos kontūrai ir įdomūs dokumentai.

Pažymėjęs daug ypač reikšmingų disertacijos vietų, N. Stiažkinas pabrėžė: „Disertacijos pirmosios dalies antrąjį skyrių (taip kaip ir antrosios dalies pirmąjį skyrių) aš linkęs vertinti kaip labai rimtą šiuolaikinės tarybinės logikos istorijos mokslo laimėjimą“.

R. Plečkaičio disertaciją Mokslinė taryba vieningai rekomendavo išleisti atskira knyga.

II. LIETUVOS MARKSISTINĖS FILOSOFINĖS MINTIES PRADŽIA

1905—1919 metų laikotarpis Lietuvos istorijoje yra labai audringas. Tų metų įvykiai (1905 metų buržuazinė-demokratinė revoliucija, pirmasis pasaulinis karas, 1917 m. Vasario buržuazinė-demokratinė ir Spalio socialistinė revoliucija Rusijoje bei 1918 m. proletarinė revoliucija Lietuvoje, Lietuvos buržuazinės valstybės susikūrimas) reikalavo daugelio visuomenės gyvenimo klausimų teorinės analizės. Šiems įvykiams daug dėmesio skyrė ir to meto visuomenės veikėjai marksistai.

Marksistinės visuomeninės-filosofinės minties istorijos Lietuvoje klausimai mūsų mokslininkų apskritai yra nemaža tyrinėti. Jie analizuojami P. Girdzijauskienės, J. Jurginio, R. Maliukevičiaus, R. Sarmaičio, F. Škliarskaitės, J. Ziugždos ir kitų autorių darbuose. Tačiau apie teorinius to laikotarpio marksistinės visuomeninės-filosofinės minties genezės klausimus daugeliu atvejų čia tik užsimenama, o dažnai jie ir iš viso nekeliami. Šiuo atžvilgiu labai svarbi V. Kazlauskos disertacija²¹.

Savo darbe V. Kazlauskas nagrinėja XX a. pradžios revoliucinių socialdemokratų pažiūrų evoliuciją. Jis parodo marksistinės minties Lietuvoje atsiradimą ir plėtotę, jos reikšmę praktinei socialistinei veiklai ir formas, kuriomis ji pasireiškė Lietuvos visuomenės gyvenime.

Marksistinė literatūra Lietuvoje nagrinėjamoju metu buvo leidžiama daugiausia rusų, žydų ir lenkų kalbomis. Disertacijoje analizuojama, ką iš tos spaudos apie marksizmą galėjo sužinoti Lietuvos darbininkas. Apžvelgiama taip pat užsienio socialdemokratų lietuviškoji spauda, kurioje buvo iškelta daug marksistinės filosofijos klausimų, ir darbai, po Spalio revoliucijos pasirodę Tarybų Sąjungoje, kur teorinę ir praktinę veiklą tęsė nemaža Lietuvos komunistų.

Pirmoje disertacijos dalyje analizuojama, kaip Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai vertino ikimarksistines visuomenės raidos koncepcijas, parodoma, kokią reikšmę jų pažiūroms turėjo marksistinė metodologija.

²¹ V. Kazlauskas, Marksistinės visuomeninės-filosofinės minties raida Lietuvoje 1905—1919 m. (filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija), V., 1968, 254 p.

Sprendami neatidėliotinus praktinės veiklos uždavinius, didžiausią dėmesį Lietuvos marksistai tuo metu skyrė visuomenės gyvenimo problemoms, atskirais atvejais remdamiesi kai kurių praeities mąstytojų (pvz., V. Kapsukas — Heraklito, socialistų utopistų, Z. Angarietis — Aristotelio, R. Dekarto, F. Bekono, B. Spinozos) idėjomis, tačiau svarbiausią poveikį jiems darė marksizmo pradininkų veikalai: K. Markso „Kapitalas“, „Dėl politinės ekonomijos kritikos“, F. Engelso „Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė“, „Anti-Diuringas“, o ypač K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestas“.

Autorius gana plačiai aptaria V. Kapsuko, Z. Angariečio, S. Matulaičio ir kitų revoliucinių socialdemokratų pažiūras į visuomenės pažangą, visuomenines-ekonomines formacijas, į asmenybės ir liaudies masių vaidmenį istorijoje, į religiją.

Antroje disertacijos dalyje parodoma, kaip, vadovaudamiesi visuomenės gyvenimo klasinės analizės principu, revoliuciniai socialdemokratai suprato savo meto visuomenės problemas ir mėgino jas spręsti, įrodinėdami klasių kovos bei proletariato diktatūros būtinumą. Remdamiesi „Komunistų partijos manifesto“ idėjomis, V. Kapsukas, Z. Angarietis ir kiti parodė, kad nauja klasinė diferenciacija Lietuvoje jau gerokai pažengusi į priekį. Ryšium su tuo jie stengėsi suformuluoti darbininkijai geriausiai suprantamus ekonominius reikalavimus, ragino kurti savo organizacijas, burtis į profsąjungas.

Kovojant už proletariato pozicijų sustiprinimą, ypač svarbus buvo teorinis valstybės, socialistinės revoliucijos, proletariato diktatūros klausimų aiškinimas, nes šiais klausimais daug rašė įvairiausių idėjinų krypčių atstovai. Nors marksistinę valstybės teoriją proletarinė spauda propagavo palyginti menkai, tačiau pabrėždavo klasinį valstybės aparato pobūdį, nurodydama tą faktą, kad visa Rusijos imperijos valstybės mašina tarnauja tik turtingųjų interesams.

Trečiojoje disertacijos dalyje analizuojamos revoliucinių socialdemokratų pažiūros nacionaliniu klausimu, atkreipiamas dėmesys į padarytas klaidas, ir aiškinamos teorinės tų klaidų ištakos.

Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai pripažino, kad „Aušra“, „Varpas“ ir visas to meto visuomeninis judėjimas parodė beteisę lietuvių liaudies padėtį, stimuliuo lietuvių nacionalinį atgimimą. Nors jie nesutiko su buržuazinių ideologų propaguojama nacijos vienybės, „klasių harmonijos“ teorija, bet vis dėlto nuoseklių pozicijų nacionaliniu klausimu analizuojamo laikotarpio pradžioje užimti nesugebėjo.

1907 metais V. Kapsukas tampa autonomistu ir propaguoja bendradarbiavimą su Rusijos revoliucionieriais, tačiau jis, kaip ir kiti Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai, neigė tautų apsisprendimo teisę. V. Leninas įrodė, kad įvairių tautybių darbininkus galima sutelkti tik pripažįstant šią teisę. Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai nacijų apsisprendimo teisės nepripažino net tapę bolševikais. Nesuprasdami nepriklausomybės ir nacionalinio suvereniteto reikšmės, jie suteikė galimybę tais dalykais spekuliuoti buržuazijai. Klaidos nacionaliniu klausimu labai paveikė visą revoliucinio judėjimo raidą ir turėjo lemiamą reikšmę Tarybų valdžios likimui Lietuvoje 1918—1919 metais.

Vertindamas disertanto atliktą darbą, prof. I. Zaksas pabrėžė, kad visuomeninės-filosofinės minties istorija yra sudėtinė dvasinės kultūros dalis. Todėl, norint visapusiškai išanalizuoti tiek dvasinės kultūros, tiek bendrąją istoriją, būtina ištirti visuomeninės-filosofinės minties raidą. Savo disertacijoje V. Kazlauskas atsakė į daug svarbių šio pobūdžio klausimų.

Filosofijos mokslų kandidato B. Genzelio nuomone, disertanto pasirinkta tema ypač svarbi tuo, kad padeda suprasti, kaip Lietuvoje formavosi idėjos, teoriškai grindžiančios būtinumą kovoti už socialistinius pertvarkymus. Autorius parodė, kad susidomėjimas marksizmo klasikų darbais augo kartu su darbininkų judėjimu, todėl marksistinės filosofijos plitimas ir raida Lietuvoje yra dėsningas klasių kovos rezultatas. B. Genzelis

kartu pažymėjo, kad disertacijoje nepakankamai tiksliai vartojama revoliucinio socialdemokrato sąvoka, neličiami kitų visuomeninių-politinių pakraipų teoretikai, kurie taip pat suvaidino tam tikrą marksizmo idėjų propaguotojų vaidmenį.

Be abejo, revoliuciniai socialdemokratų buvo nuosekliausi marksizmo filosofijos interpretuotojai, tačiau vien dėl to, kad kitų visuomeninių-politinių pakraipų veikėjai marksizmą suprato nepakankamai giliai arba buvo nenuoseklūs, neduoda pagrindo ignoruoti juos, nes tuomet darosi neaišku, ką naujo, palyginus su kitų pakraipų socialdemokratija, Lietuvos visuomeninės-filosofinės minties raidai davė revoliuciniai socialdemokratų, mažiau aiški pasidaro tiek revoliucinių socialdemokratų istorinė reikšmė, tiek ir sudėtingas to meto visuomeninės-filosofinės minties paveikslas. Į tai, oponento nuomone, atkreiptinas ypač rimtas dėmesys, darbą rengiant spaudai.

III. TEORINIAI SUSVETIMĖJIMO PROBLEMOS ASPEKTAI

Šiuo metu vis labiau domimasi žmonių santykių problematika, tame tarpe — susvetimėjimu. Marksistinėje literatūroje susvetimėjimo problema daugiausia liečiama, kritikuojant buržuazines koncepcijas, tuo tarpu teoriniams marksistinio šios problemos sprendimo klausimams dėmesio aiškiai stokoja.

Tokia padėtis nėra atsitiktinė. Kai kurie tarybiniai autoriai teigia, kad susvetimėjimo kategoriją K. Marksas vartojęs tik ankstyvuojų savo veiklos laikotarpiu, todėl ji nesanti marksizmo teorijos kategorija. Toks ankstyvųjų K. Markso darbų priešpastatymas vėlyvesniesiems jau buvo ne kartą kritikuotas.

„1844 metų ekonominiuose-filosofiniuose rankraščiuose“ K. Marksas pirmą kartą formuluoja materialistinę pažūrą į žmonių santykių esmę kapitalistinėje visuomenėje, o apie objektyvias susvetimėjimo prielaidas jis kalba ir vėliau (pvz., rankraštiname fragmente „L. Fojebachas“), nurodydamas, kad jos slypi visuomeniniame darbo pasidalijime, kurį nulemia gamybinių jėgų išsivystymo lygis. Todėl objektyvių ekonominių susvetimėjimo prielaidų išaiškinimas yra marksistinio teorinio susvetimėjimo problemos sprendimo kelias.

Buržuaziniai sociologai susvetimėjimą laiko bendražmogišku reiškiniu, civilizuotos visuomenės moralinio vystymosi rezultatu. Jo objektyvios prielaidos esančios neįveikiamos, todėl apie jį gali būti kalbama tik kaip apie moralinę problemą. Tuo pagrindu jie neigia ir marksistinės komunizmo teorijos mokslinį pobūdį, vaizduodami ją kaip etinę teoriją, kurioje socializmo ir komunizmo sąvokos reiškia tik tam tikrą susvetimėjimo moralinio įveikimo programą.

Remdamasis K. Markso darbais, E. Krakauskas savo disertacijoje²² parodo, kad į susvetimėjimą reikia žiūrėti visų pirma kaip į istorinį klasinės-antagonistinės visuomenės reiškinį, atsirandantį kartu su nuosavybės teise ir ryškiausias formas įgyjantį kapitalistinėje visuomenėje. Visuomenė darosi vis turtingesnė, tačiau skurdina savo narius kaip individus, nes, vieninteliu darbo matu tapus piniginiam ekvivalentui, kapitalistinės visuomenės nuosavybės teisė valdo tiek kūrybinį darbą, tiek pačius kūrėjus, iškreipia jų žmogiškąją vertę ir daro juos vis labiau svetimus vienas kitam.

²² E. Krakauskas, Žmonių santykių susvetimėjimas ir jo atsispindėjimas ideologijoje klasinės-antagonistinės visuomenės sąlygomis (filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija), V., 1968, 234 p.